

De taal van het nieuwe normaal

Ton den Boon

**De taal van het
nieuwe normaal**

Corona in 1000 en
enige woorden

Inleiding

Op 17 januari 2020 stond in *de Volkskrant* een artikel over een ‘griazelvirus’ dat rondwaarde in China. De krant omschreef het als ‘het Wuhanvirus’, naar het epicentrum van de virusuitbraak: de Chinese miljoenenstad Wuhan. Die dag besloot ik een stukje over virusnamen te schrijven voor de rubriek ‘Woord van de Dag’ op de website van Van Dale. Als het nieuwe virus namelijk een begrip zou worden, moest het naar analogie van bijvoorbeeld marburgvirus en ebolavirus, die eveneens naar een plaats of streek zijn genoemd, eigenlijk met een kleine letter gespeld worden. Omdat er nog maar weinig over het nieuwe virus bekend was, omschreef ik *wuhanvirus* in vrij algemene termen als ‘coronavirus dat griepachtige verschijnselen veroorzaakt’. Een dag later werd wuhanvirus ‘Woord van de Week’ in het radioprogramma *De Taalstaat*.

Medio januari bestond er nog hoop dat het nieuwe coronavirus een binnenlandse kwestie in China zou blijven. Op het internet zagen we met welke draconische maatregelen China reageerde op het virus: rigoureuze opschaling van de medische zorg, waarbij in een mum van tijd zelfs complete ziekenhuizen uit de grond werden gestampt, maar ook het volledig platleggen van het economische, sociale en culturele leven, angstaanjagend strenge quarantaine van mogelijk besmette individuen en huiveringwekkend strikt toezicht op de naleving daarvan, onder meer met drones: *Big Brother is constantly watching you*.

Nog geen maand later had het virus, dat inmiddels de wetenschappelijke naam SARS-COV-2 had gekregen en een ziekte veroorzaakte die officieel COVID-19 werd genoemd, zich echter al verspreid naar andere delen van de wereld, waaronder Europa. Het woord coronacrisis dook op in de krant en het werd duidelijk dat er ook in onze contreien harde maatregelen zouden worden getroffen. Het was zonneklaar: het ‘mysterieuze’ of ‘geheimzinnige’ virus begon de wereld in zijn greep te krijgen.

Half maart werd bovendien duidelijk dat de coronacrisis geen gewone crisis zou worden: ook in Europa brak elke regering zich het hoofd over het virus en vooral over de manieren om dat in te dammen, de kop in te drukken, de wereld uit te helpen. Er heerste onrust en paniek over aard en omvang van de crisis, regeringsleiders en media gingen grote woorden gebruiken: catastrofe, ramp, zelfs oorlog. Er werd verbaal geweld en oorlogsretoriek gebruikt om een gevoel van urgentie te creëren voor de strijd tegen het vermaledijde virus. Als burger van een ‘vrij, westers land’ kreeg je intussen allengs het ongemakkelijke gevoel dat in navolging van de surveillancestaat in het Verre Oosten ook hier de burgerlijke vrijheden, die tot voor kort nog vanzelfsprekend leken, weleens danig ingeperkt zouden kunnen gaan

worden in de alomtvattende strijd tegen het virus. Zo werd de coronacrisis niet alleen een medische, maar ook een maatschappelijke en economische crisis van ongekende omvang. Een crisis die niet alleen onze wereld ingrijpend zou gaan veranderen, maar ook onze taal. Wat we ooit normaal vonden, zou wellicht nooit meer normaal zijn.

Never waste a good crisis was weliswaar nog niet zo'n gevleugeld woord als het in de loop van 2020 zou worden, maar niettemin besloot ik op zaterdag 14 maart een online Coronawoordenboek te gaan bijhouden op www.taalbank.nl. Tijdens het lezen van drie weekendkranten had ik namelijk niet alleen een aanzienlijke lijst coronagerelateerde neologismen genoteerd, maar ook een hele verzameling virologische en epidemiologische vaktermen die opeens compleet alledaags schenen te zijn.

In een paar weken tijd groeide het online Coronawoordenboek uit tot een verzameling van honderden woorden en uitdrukkingen, die zelf almaar nieuwe woorden leken te genereren: zodra *corona*, *covid*, *lockdown* eenmaal ingeburgerd waren, werden die taalvormen productief en ontstonden er legio samenstellingen en afleidingen mee: *corona-afstand*, *corona-alarm*, *coronabesmettingsbron*, *coronabesmettingsgetal*, *coronablues*, *coronacartoon*, *coronadata*, *coronadreiging*, *corona-effect*, *corona-etiquette*, *coronagebied*, *coronagebod*, *coronahulp*, *coronahygiëne*, *coronahype*, *coronahysterie*, *corona-immuniteit*, *coronajournalistiek* et cetera. Het ging weliswaar vaak om eendagsvliegen die dus geen duurzame verrijkingen van onze woordenschat zouden worden (en daarom zelfs niet in een Coronawoordenboek horen), maar de productiviteit van taalvormen als *corona*, *covid*, *lockdown*, *anderhalvemeter*-, *quarantaine* en zelfs *viroloog* (amateur-, hobby-, leunstoel-, talkshow-, societyviroloog) was wel heel opvallend. Corona leek een zichzelf versterkend vliegwieleffect op onze taal te hebben gekregen en het werd duidelijk dat het coronajargon sporen zou gaan achterlaten in de omgangstaal. Dat werd al vroeg in 2020 zichtbaar in de online-editie van de Dikke Van Dale: *covid*, *social distancing*, *sociale onthouding*, *anderhalvemetersamenleving* en *coronaveilig* maakten in het jaar waarin ze hun opwachting in onze taal hadden gemaakt meteen ook al hun entree in het woordenboek.

Het nieuwe normaal

De nieuwe wereld waarin we sinds de uitbraak van corona leven, wordt te pas en te onpas het nieuwe normaal genoemd. Vaak wordt die uitdrukking eerbiedig met hoofdletters geschreven en sommige schrijvers zetten er aanhalingstekens omheen, alsof het een splinternieuw begrip is.

Dat is niet het geval. De uitdrukking maakte kort na 2000 haar debuut in onze taal. Zo werd in 2002 in dagblad *Trouw* de periode na de aanslag op het WTC getypeerd als 'het nieuwe normaal'. Dat was een vertaling van 'the new normal', een al wat ouder begrip dat na 9/11 een comeback maakte in de Amerikaanse media. Nog geen twee dagen na de aanslag op het WTC ty-

peerde een opiniemaker op CNN ‘de nieuwe wereld waarin we leven’ al als ‘the new normal’, omdat ‘mensen beseffen dat wat normaal was in New York (...) dat nooit meer zal zijn’.

De uitdrukking is echter ouder. Een vroege vindplaats van het Engelse origineel dateert uit 1918. De Eerste Wereldoorlog was nog maar net beëindigd of een tijdschrift voorspelde dat na een overgangsfase ‘the new normal’ zou aanbreken, dat ‘in de plaats komt van het oude normaal’.

Het nieuwe normaal verwijst dus naar een nieuwe realiteit, vaak na een schokkende gebeurtenis, aan de gevolgen waarvan we nog moeten wennen. Vaak is de taal niet alleen een uitingsvorm van zo’n nieuw normaal, maar helpt taal ook vat te krijgen op dat nieuwe normaal. En als we er eenmaal grip op hebben, als we dat nieuwe normaal dus beginnen te begrijpen, wordt het vanzelf weer het oude normaal.

De afgelopen jaren zijn er wel vaker ‘nieuwe normalen’ geweest, maar vanuit het oogpunt van onze woordenschat is de coronacrisis vrij uniek, vooral omdat dit nieuwe normaal behoorlijk abnormaal is: vorige crises die tot een nieuw normaal leidden, zoals de kredietcrisis, zorgden ook wel voor aanwas van nieuwe woorden en uitdrukkingen, maar die ontwikkeling begon lang niet zo abrupt, ging ook lang niet zo snel en was ook lang niet zo massaal als de aanwas van woordvormen met betrekking tot corona nu is.

Die aanwas zal nog wel even doorgaan, want de coronapandemie is nog niet voorbij en de economische coronacrisis is voor veel mensen nog niet eens begonnen. Het is zeer waarschijnlijk dat ‘de corona van 2020’ nog jarenlang effect zal hebben op onze taal, waardoor de coronawoordenschat voorlopig nog volop in beweging zal blijven. Een deel van de taalvormen die ons nu nog als nieuw opvallen, zal trouwens over een paar jaar doodgewoon zijn, oftewel voormalig nieuw normaal.

De woordenschat van het nieuwe normaal is dus nog lang niet af, maar ontwikkelingen en trends erin zijn zo opmerkelijk dat ze het verdienen te worden beschreven voordat ze worden vergeten. *De taal van het nieuwe normaal* schetst daarom in 50 columns een aantal opvallende taalvernieuwingen rond corona. De woordenlijst in deze uitgave, met zo’n duizend trefwoorden op het gebied van corona toch wel aanzienlijk, geeft een impressie van wat we in 2020 ‘het nieuwe normaal’ gingen vinden. De woordenlijst beoogt een interessant tijdsbeeld op te leveren, maar is lexicografisch gezien niet meer dan een eerste inventarisatie van de coronawoordenschat, waarvan de omvang zich de komende jaren ongetwijfeld verdubbelt of verdrie- of verviervoudigt. Het Coronawoordenboek (www.coronawoorden.nl) zal dan ook voorlopig nog wel blijven groeien.

Varik, 15 oktober 2020

1,5 meter • voorvoegsel waarmee zelfstandige naamwoorden worden gevormd die betekenen dat het door het tweede lid genoemde afgestemd is op en/of ingericht is voor het bewaren van anderhalve meter afstand tot anderen ter voorkoming van virusbesmettingen en met name virusepidemieën: *1,5 meterbioscoop, 1,5 metercafé, 1,5 metereconomie, 1,5 meterkerk, 1,5 meterklas, 1,5 metertrein, 1,5 meterwerkplek, 1,5 meter winkel*

1,5 metercirkel • (de) denkbeeldige cirkel om een persoon die anderen in de anderhalvemetersamenleving geacht worden niet te betreden

1,5 meterdictatuur • (de) anderhalvemeterdictatuur

1,5 metersyndroom • (het) dwangmatige behoefte om 1,5 meter afstand ten opzichte van elke andere persoon te bewaren, veelal in combinatie met paniek wanneer iemand de 1,5 metercirkel dreigt te overschrijden

17 miljoen virologen (de) staande uitdrukking ter aanduiding van de 17 miljoen Nederlanders die allemaal doen alsof ze zelf ook verstand van de virologie hebben en op grond van hun eigen intuïtie of buikgevoel de wetenschappers (virologen, epidemiologen, biostatistici e.d.) becommentariëren en bekritisieren die de overheid op grond van hun academische, op feiten gebaseerde kennis adviseren over de aanpak van de coronapandemie; gevormd naar analogie van vooral uit de sport bekende uitdrukkingen van het type *17 miljoen bondscoaches/voetbaltrainers*, waarmee alle leken worden bedoeld die het zogenaamd beter weten dan de pro's (anders gezegd: 'de beste stuurliu' uit het spreekwoord de beste stuurliu staan aan wal)

5G-coronacomplottheorie • (de) complottheorie die een verband legt tussen de introductie van een standaard voor mobiel telefoon- en dataverkeer (5G) en de uitbraak van een besmettelijk virus (corona)

50-pluslockdown • (de) gedeeltelijke lockdown waarbij personen tot 50 jaar aan het publieke leven mogen deelnemen, maar 50-plussers zoveel mogelijk thuis moeten blijven vanwege hun kwetsbaarheid voor een virus

60-minmaatschappij • (de) maatschappij waarin tijdens een virusuitbraak 60-minners zich onbeperkt kunnen bewegen, maar ouderen, bij wie een virusbesmetting een ernstig beloop kan hebben, beperkingen in hun bewegingsvrijheid opgelegd krijgen ter voorkoming van overbelasting van het zorgstelsel

a

aanhoesten • (overgankelijk werkwoord; hoeste aan, h. aangehoest) hoesten in de richting van iemand, met name als manier waarop virussen worden overgedragen, synoniem *aankuchen*

aankuchen • (overgankelijk werkwoord; kuchte aan, h. aangekucht) aanhoesten

aanlooperen • (werkwoord, alleen onbepaalde wijs) (in België) tijdens een lockdown via digitale hulpmiddelen nieuwe leerstof doornemen die later in de klas herhaald zal worden, synoniem *preteaching*

aanlooples • (de) (in België) tijdens een lockdown via digitale hulpmiddelen gegeven les over leerstof die later in de klas herhaald zal worden

aanniezen • (overgankelijk werkwoord; niesde aan, h. aangesneden) niezen in de richting van iemand, met name als manier waarop virussen worden overgedragen

aanrakingsverlangen • (het) huidhonger

aanrakingsvrees • (de) 1 ziekelijke angst om vuil aan te raken • 2 onverklaarbare of ziekelijke angst om door anderen aangeraakt te worden of om zelf een ander aan te raken, synoniem *huidvrees*

aansteken • (overgankelijk werkwoord; stak aan, h. aangestoken) besmetten, bv. met een virus: *een ander aansteken met corona zonder dat je zelf ziekteverschijnselen hebt*

aan-uitlockdown • (de) lockdown waarbij de maatregelen afwisselend strenger en soepeler zijn, afhankelijk van het reproductiegetal van het (corona)virus

Aankuchen

Hoe verspreidt het coronavirus zich? Dat werd al snel dé hamvraag bij de bestrijding ervan. Deskundigen typeerden het coronavirus – in virologentaal: SARS-COV2 – als een longvirus. Dat betekent dat de overdracht vooral via de lucht gaat: wie uitademt, verspreidt behalve lucht ook kleine vochtdruppeltjes. Daarin kunnen virusdeeltjes zitten en wie een hap lucht neemt, kan al met één ademdeug besmet raken. Met een beetje pech word je vervolgens ziek en ga je dood. Einde verhaal, lekker kort.

Maar al snel bleek dat het laatste woord nog lang niet was gezegd over de verspreiding van het coronavirus. Misschien zweefde het korte tijd in opgehoeste of uitgeniesde vochtdruppels in de lucht, waardoor je alleen besmet kan worden als je dicht bij de infectiebron (de hoester, niezer) bevindt. Evenmin werd uitgesloten dat submicroscopische virusdeeltjes die zich hechten aan stofjes in de lucht (aerosolen) nog best lang rondwarrelen nadat ze zijn opgehoest. Als het virus zich via zo'n aerosolenwolk verspreidt, kan iemand ook besmet worden die zich verderop of op een later moment in een ruimte bevindt. Weer een andere optie was dat het virus nog enige tijd intact blijft als het op kleding of bijvoorbeeld op een winkelkarretje neerddwarrelt, waardoor alsnog mensen via contactcontaminatie (aanraking van een besmet voorwerp) besmet kunnen worden.

Vragen, vragen, vragen, waarop in 2020 de meest uiteenlopende antwoorden kwamen: zowel deskundigen als deskundologen en zelfs ondeskundigen introduceerden via de media niet alleen virologische vaktermen in de taal van alledag, maar ze verrijkten onze woordenschat ook met gemakkelijker te begrijpen leekentermen. Zo gingen klinische termen als *aerosolenwolk*, *contacttransmissie*, *druppelbesmetting*, en *infectieketen* viraal, terwijl alledaags ogende neologismen als *aankuchen*, *aanniezen* en *hoestwolk* zich eveneens als virussen verspreidden door onze taal.

Elk nadeel heeft z'n voordeel: een altijd al vieze handeling als iemand aankuchen werd anno 2020 zo'n 'besmette handeling', dat voortaan niemand meer zal wagen dat te doen, op straffe van sociale uitsluiting of – in geval van bewezen kwade opzet – cellulaire opsluiting.

AC • 1 na de corona-uitbraak, tegenover *BC*; afkorting van Engels *after corona* • 2 voor de corona-uitbraak, tegenover *PC*; afkorting van Latijn *ante corona*

achter de voordeur • bij de mensen thuis; in combinaties als: (*de coronaregels*) *achter de voordeur handhaven*

achter-de-voordeurhandhaving • (de) handhaving van de corona- en/of lockdownregels bij de burgers thuis

ademhalingsmasker • (het) masker met een luchtfilter, dat over mond en neus gedragen wordt en de luchtwegen en longen beschermt tegen stofdeeltjes en infecties, zie *FFP-masker*

ademhalingssyndroom • (het) aandoening van de luchtwegen, gekenmerkt door bijvoorbeeld benauwdheid, kortademigheid en/of een longontsteking, vooral in de verbinding *ernstig acuut ademhalingssyndroom* (vertaling van Engels *severe acute respiratory syndrome*, zie *SARS*), o.a. veroorzaakt door *SARS-CoV-2*

aerosol • (de) zeer klein vochtdeeltje dat door de lucht dwarrelt en waaraan zich o.a. virussen kunnen hechten; *verspreiding van een virus via aerosolen*; geleerde vorming van *aero-* [lucht-] + Latijn *solvere* [oplossen]

aerosolenwolk • (de) fijne nevel van aerosolen

aerosolinfectie • (de) infectie met een virus via aerosolen, synoniem *aerosoloverdracht*

aerosoloverdracht • (de) aerosolinfectie

afschalen • (overgankelijk werkwoord, schaalde af, h. afgeschaald) (m.b.t. maatregelen ter bestrijding van crisissituaties) op een kleinere schaal brengen, d.w.z. in omvang, uitwerking terugbrengen, tegenover *opschalen*: *de lockdown geleidelijk afschalen*

afstandsbezoek • (het) bezoek waarbij de bezoeker ten minste anderhalve meter afstand bewaart tot de persoon of personen bij wie hij op visite gaat

afstandschaamte • (de) schaamte die iemand ervaart wanneer hij of zij tijdens het boodschappendoen vergeet om anderhalve meter afstand te houden ten opzichte van winkelpersoneel en andere klanten; ook wel gespeld als *afstandsschaamte*

afstandsdopen • (werkwoord, alleen onbepaalde wijs) een kind dopen met behulp van een stok van anderhalve meter lengte, aan het einde waarvan zich een klein, veelal ondiep waterbekkentie bevindt waaruit het doopwater op het voorhoofd van het kind geplengd kan worden

afstandseconomie • (de) economie die zo is ingericht dat beroepsbeoefenaars bij alles wat samenhangt met de uitoefening van hun bedrijf of beroep voldoende afstand tot anderen kunnen bewaren, m.n. ter voorkoming van virus epidemieën

afstandsetentje • (het) gelegenheid waarbij mensen virtueel samen aan het eten zijn, bv. door rond etenstijd met elkaar te beeldbellen via FaceTime of Skype dan wel te appen, m.n. in tijden van (zelf)isolatie en quarantaine

afstandsgesprek • (het) gesprek waarbij de sprekers ten minste anderhalve meter afstand bewaren ten opzichte van elkaar

afstandsgroet • (de) groet waarbij je op afstand van iemand blijft en in elk geval geen fysiek contact (bv. d.m.v. een handdruk) maakt

afstandshamen • (werkwoord, alleen onbepaalde wijs) een ander luidkeels tot de orde roepen of diens gedrag op de sociale media aan de kaak stellen omdat hij de regel heeft overtreden om ten minste anderhalve meter afstand tot elkaar te bewaren

afstandsmaatschappij • (de) afstands-samenleving

afstandssamenleving • (de) samenleving die zo is ingericht dat je bij je werk, het winkelen, de besteding van je vrije tijd steeds voldoende afstand tot anderen kunt bewaren, m.n. ter voorkoming van virus epidemieën, synoniem *afstandsmaatschappij*